

БУДІВНИЧИЙ ДЕРЖАВИ

I

Небо затагнулося тяжкими осінніми хмарами. З півночі потягав зимний вітер. Вулицький соцький Іларій Поливка стояв скулений під берегом бурхливого Сяну. Каламутні води шуміли по камінних звалах і спішили до Перемишля. Там хотіли трохи відпочити, поплисти вільною ходою, розливши свої брудні води по невисоких берегах Засяння. Соцький тримав у своїй руці довгу жердку, якої тонший кінець був занурений у каламутній воді затишної вирви. Коло нього стояла п'ятнадцятилітня його дочка Слава, загорнена у грубу вовняну верету. Вона дивилася на дерев'яну коновку, в якій було повно риби. Половлені риби з трудом перепихалися одна повз другу та сумно дивилися на себе. Боса дівчина перемерзла й час від часу гомоніла до батька:

— Батеньку, ходім уже до хижі, ходім скоріше, так зимно...

Соцькому жаль стало дівчини, витягнув сак із води, в якому тріпотіла велика, за локоть, риба.

— Подивися, Славо, яка штука зловилася, а то мама втішиться, буде чим гостей прийняти.

Соцький вхопив рибу за зябри й хотів вложити її до коновки, але риба не влізла. Тоді прив'язав її до лика й заткнув за пояс. Затим взяв коновку з рибами за одне вухо, дівчина за друге, й так ішли поволі по прекрасній рівнині до свого дворища, яке стояло в затишнім місці на невеличкому горбочку, між двома відногами Карпатських гір. По дорозі обидвоє відпочивали, ставили коновку на землю, змінjali руки.

Дворище соцького лежало в чудовім вимрянім місці. Оточене глибоким ровом, в якому було повно води. За ровом пишався ялиновий грубий ліс, що знімався щораз, то вище вгору. На одній горі, Дубнику званій, стояла в лісі дерев'яна церквушка; біля неї був величкий василіанський монастир. У кількох дерев'яних келіях жили монахи, між ними о. Василь, великий подвижник і любитель книг. По книги він мандрував у далекі краї, не раз до Києва, не раз до Новгороду, але найбільше на Закарпаття, до Мукачєва, на Чернечу Гору.

Коли приніс яку книгу, не сидів дома, зараз пішов між сяноцьких бояр й там зібраним читав голосно святі книги, минеї та дивні старі повісті...

Частим гостем бував він у домі вулицького соцького, нерідко заходив до Тираві й там, у домі судді Николая, де збиралося доволішнє боярство, або в сяноцькім замку в тивуна*, або в тисяцького**, і там читав книги.

Багато разів виїздив за Вислок, до Стрижева, до Ванівки, не раз бачили його в Ряшеві, в Переворську в тамошніх тивунів або соцьких. Часто заходив у глибокі Карпатські гори до Тилича, Криниці й до Бардієва.

Повернувшись із далекої дороги, о. Василь перебував кілька днів на молитвах у своїй келії, відтак у погідний день сівав під церквою або в лісі на мураві. Коло нього збиралися вуличани й слухали давніх повістей про св. Антонія й Теодосія Печерських та інших святих.

Тепер у пізній осені, під час довгих вечорів, в домі вулицького соцького,*** о. Василь читав велику повість про «Варлаама та Йоасафа». Цю книгу роздобув він від сербських монахів, які подорожували по Закарпатті зі святими книгами та образами.

В соцького збиралися тоді щовечора сусіди-бояри з недалеких осель, як із Тираві, Явірника, Обарима, Вари — хто приїхав конем, хто легким візочком. Там оповідали собі різні новини з княжого двору в Перемишлі та слухали божеественних книг.

Соцький, вернувшись із рибами додому, побачив на своїм подвір'ї візок і кілька пар коней, прив'язаних до тину. Він зайшов горішніми дверима до хижі, віддав коновку з рибами до пекарні, а звідси перейшов до комори, де скоро переодягнувся й подався до просторої світлиці, до дорогих гостей. Між ними побачив свого зверхника, сяноцького тивуна, намісника князя Володимирка. Вони обидва сердечно привіталися.

Тивун приїхав з теребчанським боярином Льшком Сехом. Від нього довідався, що у Вуличі читають славу повість про «Варлаама та Йоасафа», що її ціла Сяноччина два роки ждала й врешті діждалась. Льшко Сех оповідав по дорозі тивунові те, що вчора прочитали з повісті. Тивун ловив кожне слово з великою увагою.

Соцький щиро привітав зібраних гостей, які якраз сперечалися про те, яке ймення мав міністр царя Авеніра. Йшлося про те, як властиво той міністр називався: Арахія чи Ахарія, що то після погоню за Варлаамом. Зібрані гості питали соцького, яка його думка.

* Начальник округи, княжий урядовець.

** Військовий титул (відповідає нашому полковник).

*** Комісар округи (військовий капітан).

— Мені здається, що Арахія, але я непевний цього. Мусимо задати на о. Василя, побачимо, що він скаже.

В часі цієї розмови надійшов о. Василь з грубою книгою під пахвою. Бояри встали на знак пошани до духовної особи, а соцький зараз же запитав:

— Отче Василю, ми в клопоті, бо добре не знаємо імені міністра царя Авеніра. Арахія його звали чи Ахарія?

— Арахія, — поважно відповів монах.

— От бачите, на моїм стало, я так і казав, — відозвався обаримський боярин Ванюшо, що кінчав оповідати зібраним прочитане з повісті.

— Я дуже тішуся, що моя праця не йде намарно, що сяноцьке боярство таки дещо заховує в своїй голові й в серці, — сказав о. Василь.

— Я цього на все життя не забуду, своїм дітям і внукам розкажу-ватиму про долю царевича Йоасафа.

— Радію тим вельми, — сказав духовник, і почав займати з гарної коробки грубезну книгу, яку відкрив, і почав шукати між картками заложене місце.

В світлиці настало тихо, ніхто й не ворухнувся, як отець Василь почав голосно, виразно, слово по слові читати, а всі ловили його слова. Читав він довго, аж доки надворі цілком смеркло. Тоді перервав і запитав, хто з присутніх переповість прочитане.

Охотників було декілька, всі навипередки хотіли оповідати, навіть сяноцький тивун Іван з Лішні, якому о. Василь дав врешті слово.

— Я почну з початку, хочу переповісти те, що мені Льшко по дорозі розказав, а ви всі осудите, чи добре воно вийде.

Як тивун скінчив і о. Василь похвалив його за те, соцький викресав вогню на губку, роздуб її, засвітив воскову свічку й присів біля о. Василя. Однак о. Василь не привик, щоб йому хто другий присвічував, взяв, отже, свічку в руку й наблизив її до книги так, як йому було вигідно. Отець Василь читав далі й далі — всі слухали з запертим віддихом, бо повість зближалася до кінця. В тім відчинилися двері, ввійшла господиня в товаристві доньки Слави, уклонилися гостям і сказала:

— Просимо дорогих гостей до вечірньої трапези.*

— Ой, не вчасно ви перебили, ми хочемо докінчити повість, за годину буде кінець, — сказав монах.

Бояри зрозуміли становище господині, повставали з лавок і перейшли до другої кімнати, де побачили багато заставлений стіл. Відразу запахла смажена риба, пшеничний разовий хліб, мед, масло й повні збани пареного молока. М'яса не було, бо була Пилипівка.

* Застелений до їди стіл; трапезувати — їсти при столі.

Гості дуже зголодніли, тому їй не давалися довго просити. Під час їди запитав о. Василь, що слухачам найбільше сподоба-лося з тої повісті.

— Мені — царський достойник, що покинув двір і пішов на пу-стину служити християнському Богові та зумів побороти найбільших царських ворогів: гнів, заздрість, ненависть та іншого роду при-вочки...

— Мені знову подобалося те, як то хитро Варлаам за поміччю дорогого каменя (якого не мав) дістався до царевича Йоасафа й вияснив йому цілу християнську науку.

— А мені найбільше до серця припала притча про однорога, як то людина в різних спокусах уміє собі дати в житті раду.

Отець Василь був дуже вдоволений, що не одна здорова думка запала глибоко в душу наших бояр, між якими панувала ще кривава пімста, страшний закон відплати, часті воєнні походи на своїх братів, щоб видерти братові краще загосподарену волость.

Прикінці трапезування настала загальна мовчанка, яка походила ще з поганських часів, а саме, щоб тіні померлих предків могли невидимо поживитися з заставленого столу.

Тоді о. Василь підвівся, відмовив коротку молитву, після чого тивун сказав:

— Спасибі вам, господарі, що за Божою милістю й вашими ста-раннями ми ситі й вдоволені.

По скінченні трапези гості вернулися на свої місця, щоб дослу-хати повість до кінця. Отець Василь читав знову поволі, виразно, голосно, а закінчив читання з першим піянням когутів.

Гості, покріплені на душі, охнули з подиву, встали, подякували монахові за його труди, господареві за хліб-сіль і почали збиратися до своїх осель.

Засвітили смолоскипи, бояри осіддали своїх коней, а на освітле-нім подвір'ї зробилось ясно, як удень. Посідавши на коней, почали прощатися з господарем. Вийшла теж господиня з донькою Славою, що при освітленні виглядала, неначе херувим на сяноцьких діякон-ських воротах. Струнка, висока, з вдумливими чорними очима, вона прощала легендарним усмішком таких рідко виданих у тій лісній глуші людей. За хвилину коні рушили з копита, а господарі стояли ще зі смолоскипами, освітлюючи дорогу, як нараз почули з «Солоного Вершка» немовби голос трембіти.

— Ого! Це княжі сурмачі щось повідомляють, щось важне ста-лося в Перемішлі, — сказав соцький до жінки і доньки. — Якись накази йдуть з Перемишля від князя...

— Господи Боже, не дай якого нещастя, щоб знову не яка воєнна завірюха... О! Чуєте, як голос несе з Солоної Гори... О! А сянїчка сторожня йому відповідає... О! Чуєте?..

— Я добре чую, батеньку, але мені здається, що це якийсь ве-селий голос.

— На воєнний не виглядає, але щось важне мусило статися, коли князь наказав оповістити в цілій державі. Тивун буде вже нині знати, що це таке, а нам скаже завтра.

Отець Василь вернувся втомлений до своєї келії, клякнув перед Розп'яттям і довго вночі молився. Дякував Всевишньому за те, що міг хоч частинно зм'якшити суворі душі боярів і приборкати їхні дикі навички. «Якщо бодай одне зерно з тої великої повісті впаде на цей дикий переліг і ублагороднить його, тоді я сповнив своє завдання вчителя Христової Правди», — сказав сам до себе о. Василь і пішов спати.

II

Пізно ввечері бояри князя Володимира розійшлися з замку до своїх приказів.*

На місці залишився лише покладник,** який згідно з наказом князя пішов з двома отроками до спальні, щоб перед відходом князя на спочинок приготувати постіль.

Князь Володимирко лишився в престольній з дворецьким боярином Накловичем. Вони обидва сиділи в якійсь німій задумі. Наступник престолу, молоденький княжич Ярослав, стояв тихо за князем у лицарській зброї, випростований, мов струна, сперши руку на своїм прекраснім грецьким мечі, який дістав від своєї тітки, княгині Ірини, жінки грецького цесаря Ісаака Комнена. Перед входовими дверима стояли два молоді отроки*** з витягненими мечами. В престольній була тишина, як у церкві...

По довшій хвилині мовчанки князь Володимирко відозвався до боярина Накловича:

— Знаєш що, чесний боярине. Даю тобі наказ скликати на завтра, крім бояр, також городських, старших віком, до нашого замку на совіт-раду.

Дворецький боярин в очевидному здивуванні віддав князеві вели-кий поклін.

— Ваша воля, милостивий князю, станеться.

— Хоч я ніколи не люблю нараджуватися з боярами, — тягнув далі Володимирко, — а тим більше з городськими старшими, однак у таких важних справах, як перебудова держави й перенесення столиці, не зашкодить. Як їй те, що почують про мої рішучі постанови, від котрих я ані на крок не уступлю. Нехай рано прийдуть.

Князь встав і з лагідною усмішкою повернувся до сина Ярослава, даючи зрозуміти дворецькому, що його дальша присутність не ко-нечна. Боярин встав, взяв одною рукою за рукоять свого широкого

* Відділ, департамент княжих урядів.

** Княжий урядовець, що дбав про одіж і спальню князя.

*** Пажі, молоді лицарі.

меча, а другою зробив великий земний поклін і відійшов до своїх обов'язків. Обійшов кругом увесь замок, провірив усіх вартових і пішов до свого приказу.

Князь Володимирко, обнявши Ярослав за рам'я, звернувся до нього зі словами:

— Чого ж ти навчився нині, мій синку, за цілий день тут, на замку, в присутності моєї дружини та бояр?

— Я пізнав багато людей, а між ними чимало проворних, які думають лише про себе, щоб їм добре було, випрошують угоди,* то для себе, то для свояків, але мало хто думає про велич держави. Тим більше не думає, щоб усім було добре в тій державі...

— Так, синопьку, ти це пізнав дуже добре. Радію тим... Пам'ятай, Славку, прислухайся добре до всіх заміслів бояр і дружини, а як колись засядеш на моїм престолі, щоб ти вмів собі раду дати. Вистерігайся людей таких, що тобі притакують, котрі тебе в очі величають. Вони в першій потребі тебе опустять і підуть туди, де буде їм ліше.

— А чи я можу знати наперед, про що завтра буде радити з дружиною, боярами й городськими старшими?

— Так, мій синку, саме я хочу тебе взяти вже до ради, бо відколи ти вернувся з Царгорода й на дворі вуйка** перейшов добру школу життя, наслухався різних наук, то у твоїм віці не один уже князювати може. Перед тобою вже не матиму віднині жодних таємниць, розкажу тобі про всі мої задуми, але, бачу, надходить спалник, підемо до моєї спальні, там розповім тобі про все як слід. Мусимо віднині разом, обидва, будувати свою державу. Отже, кажу тобі, Славку, я твердо постановив злучити всі три князівства: Перемиське, Звенигородське й Теремовельське — в одно князівство.

— А що ж буде з Іванком Ростиславичем, де ж він подіється? — Знаєш, хоч він шибай-голова, але він буде під мою рукою там, у Звенигороді. Його треба буде тримати коротко, бо він на однім місці не всидить. Всюди його повно, всюди влізе. І до боярів пхається, і до князів втискається, і де його не посієш, всюди зійде. Тому я мушу сам уважати на це гарно загощарене колись мною князівство. А щоби бути ближче Звенигорода й Теремовлі, я постановив перенести столицю з Перемишля до осередка держави. Я вибрав Галич, де княжив Іван Василькович, мій двоюрідний брат, де й він недавно помер. Як же тобі це подобалося?

— Ваша воля, батеньку, але я бачив, як вертався з Царгорода, що Галич — незначний город, далеко менший від Перемишля, ми там відпочивали на кумбарах.***

* Прибутки з управи землі, а також різного роду користі.

** Вуйко — дядько.

*** Кумбари, кубари — старинні кораблі.

— Так, так, але буде великий і могутий, як ми в нім поселимося. Він стане осередком нашої держави, котру я мушу закріпити аж до берегів Чорного моря, про що просив мене також твій вуйко в листі, що ти мені привіз його з Царгорода. Він бажає, щоб ми, а не хто інший, панували над устями Дністра та Дунаю. Ми мусимо обидва з вуйком триматися за руки. Він потребує моєї помочі й хоче, щоб наша держава була сильна й могутча. З огляду на наших південних сусідів, хоч вони мені по покійній моїй дружині рідні, але я їм не дуже якось довіряю. І мушу з ними вести дуже обережну політику й триматися здалека.

— Розумію вас, батеньку, але чи не відсунемось трохи задалеко від наших західних сусідів?

— Ет, хто жебраків боїться? Вони також трохи свояки, але в них тепер гірші міжусобиці, як у нас. Поділені, на тих пісках бідують. Там, попросту сказавши, їсти нема що. Якби не наш хліб, вони тоненько співали б... Їх я не лякаюся. Я не дам себе так зловити, як мій небжжчик батько. Го! Го! Го! Ми їм покажемо свою могутність в Галичі, ще будуть нам низенько кланятися. Але, знаєш, я трохи превтомлений цілоденною працею, тож кладуся на відпочинок.

Це сказавши, Володимирко плеснув в долоні.

В тій хвилині з'явився спалник і почав князя роздягати. Володимирко перехрестився перед іконою Богоматері й зачав голосно відмовляти вечірні молитви, почавши від «Помилуй мя, Боже, по величій милості Твоїй».

Княжич Ярослав, попрощавшись з батьком, відійшов до своєї спальні, яка була в лівому крилі замку. Був він у веселому настрої духу, тшівся, що строгий батько поважає його, допустив до ради, звіряється перед ним, уважає його не тільки за сина, але за приятеля, дорадника, свого співробітника й помічника. Це йому дуже подобалося. Він роздягнувся, положився спати, однак довго не міг заснути.

Почав роздумувати про рішучі плани батька, які йому дуже подобалися. Сподобалися ще більше, коли почав порівнювати устрій і велич Візантійської держави зі своїм рідним убогим Перемиським князівством.

Господи! Яка там пишнота, яка краса, яка велич. Яким німбом оточений цей земний бог, візантійський імператор, яка в нього палата, скільки там придворних чинів, як до нього важко дістатися. В яких розкошах живе тітка Ірина! Якби не те, що вона вийшла заміж за сина імператора, я був би ніколи Царгорода не бачив, ні цсарського двора з його великим церемоніялом! Не пізнав би був його гарного суспільного устрою, ні того грецького вогню, що на воді запалює кораблі. Як перейдемо до Галича, мушу батькові піддати декілька думок та нових проектів, які можна приміняти в нашій державі. Наприклад, військову реформу канцелярійних чинів, і

завести її в нас на грецький лад. А наші сусіди будуть нам завидувати, коли побачать, який у нас поступ, які гарні зміни.
Так роздумуючи, Ярослав заснув.

III

На другий день рано почали сходитися на замок князя Володимирка дружина, бояри, городські старшини. Сходилися до великої гридниць, обвішаної рогами оленів і турів, луками, рогаatinaми. Під ними висіли шкіряні сагайдаки, в яких було повно острозакінчених стріл. На лавах були розселені ведмежі й вовчі шкіри. Всі розглядали величаву гридницю й сидли мовчки, очікуючи князя. Деякі знайомі почали перешіптуватися між собою, дехто показував на дивні стінні мальовила, які представляли драконів, що воювали між собою.

За хвилинку надійшли княжі отроки з добутими мечами й стали коло княжого престолу. Це був знак, що надходить князь. І дійсно, в оточенні воєнних дружинників прийшов князь Володимирко в лицарській зброї й став біля престолу. Був то мужчина середніх літ, вище середнього росту, добре збудований, грубенький, мав трохи заоротку шию. Зібрана старшина підвелась із своїх місць, князь поглянув своїми бистрими очима по переповненій гридниці й, поздоровавши зібраних, заповів, що зараз всі йдемо до замкової церкви.

Князь в оточенні двору рушив з місця, за ним пішли всі інші. Йшли довгим коридором, що сполучував церкву з замком. В церкві князь зайняв своє престольне місце, біля нього став княжич Ярослав, відтак печатник, стольник, ключник і спальник. За ними члени княжої дружини, відтак бояри, городські старшини та інші. Відчинилися царські ворота, дякон поклав великий престіл, церкву, князя і всіх присутніх. Як священик заспівав «Благословен Бог наш», князь зараз же підійшов до крилоса й почав своїм сильним баритоном співати з думними дяками Утрено.

По Богослуженні тим самим ходом відійшов увесь княжий синкліт* до замку на княжу раду. Князь Володимирко, занявши своє місце, подивився, чи всі запрошені зійшлися, і побачивши, що лави зайняті, встав і привітав зібраних ласкавими словами:

— Славна дружино! Дорогі браття! Для величі й блага нашої держави постановили ми получитьи князівства Перемишське й Теревовельське, що мені Божою волею віддані зістали, в одне велике й могутче князівство й прийняти опіку над Звенигородським князівством, яке ми віддали своєму братові, князеві Іванові Ростиславичеві. Щоб керувати таким великим князівством, наша столиця не може бути далі в нашім дорогім городі Перемишлі. Ми мусимо перенести столицю до середини держави, до нашого княжого города Галича, де донедавна княжив наш брат Іван Василькович.

* Синкліт — збори високопоставлених осіб у князівстві.

Між зібраними настала тиша, ніхто не ворухнувся, лише оглядалися одні на одних. За хвилину відозвалися голоси:

— Останемося сиротами...

— Плакати будем за тобою...

— Замок осиротіє, що його твій батько збудував...

— Мури затужать за тобою...

Між зібраними зчинився плач і шум...

— Мої дорогі дорадники! Ми повинні тішитися, що наша держава буде велика й могутча. Вона розростатиметься так, що всі сусіди будуть завидувати її щастю! Вона розбагатіє, помножитьи народом, городами, погостами!.* Ми опremo свої межі об береги Чорного моря, до чого закликає нас мій шурина,** візантійський імператор. Ми розвинемо торгівлю з греками та й з іншими багатими народами. Ви розбагатієте, продаючи збіжжя, дерево, мед, віск. З західними сусідами не доробитесь нічого, вони бідаки, на пісках живуть! Як торгувати, то з греками через Чорне море. Там багатства! Засвітайте свої поля збіжжям, розмножуйте бджоли і доробитесь маєтків, які лишите своїм дітям, а в потребі принесете жертву державі...

— Твоя воля, милостивий князю! Що твоя голова обдумає, князю, ми на це всі згодні! Нам жаль нашого города Перемишля, остане сиротою без княжого догляду!

— Мої дорогі браття! Я не лишу вас самих без княжого догляду. Від мого імені буде правити Перемишлем мій син, князь Ярослав, якого тут бачите. Він буде моїм намісником, оборонятиме вас від усякого ворога. Він захистить вас від злих людей, які на вас напали б із заходу чи з полудня.

— Твоя воля, милостивий князю, — наш закон! — загули всі зібрані.

— Як треба буде більшої сили на вашу оборону, то й Галич не за горами. Всі мої воєнні сили з Галича, Теревовлі й Звенигорода, мов окрилені, прилетять боронити мій дорогий Перемишль. Для мене престіл мого батька Володаря й мого діда Ростислава надто дорогий, щоб я віддав його на поталу ворогам! Вашу любов до княжого роду Ростиславичів високо ціную, й всі Ростиславичі захищать вас глибоко в своїх серцях! Вам наказую стояти твердо над Сяном і берегти Перемишля, як ока в голові! Пам'ятайте, що Перемишль є ключем на схід! Перемишль є ключем до українських земель! Він є ключем до Чорного моря! Помагайте нашим славним воїнам, помагайте нашим стражникам, що стережуть вашого добра на західних і південних границях! Стережіть Перемишль, як дорогий жемчуг в нашій короні. Помагайте всім моїм урядовцям, всім чинам, які я лишаю на своїх місцях. Підчиняйтеся їхнім наказам, слухайте

* Присілок, частина оселі або міста.

** Шурина — швагер.

восьмід, тисяцьких, посадьських, тивунів, які пильнують Перемиську Землю. Даю наказ бояринові дворцовому* приписаним порядком повідомити всіх урядовців, усіх стражників, які сповняють службу в замках, щоби трембґами й рогами сповістили всьому моему народові в моім перемиськім князівстві, що я з цілим своїм двором і всією дружиною переносюся до нової, мною обраної столиці, города Галича на сталі вічне для моїх наслідників княження. Мої биричі остануться на своїх місцях і збиратимуть, як дотепер, установлену мною повинність і всі данини: полюдце, подимне, боршне, ловче та відставлятимуть їх давнім порядком у моїх городах: Тиличі, Балигороді, Коросні, Чудці, Переворську, Ряшеві, Динові, Собені, Сяноці, Бірчі, Перемішлі, Ярославі, Радимні, Самборі, Погоничі та й інших городах у моім Перемиськім князівстві, а звідси половину відправлятимуть до перемиського замку, а другу — Стривгород і Дністром до Галича. На вашу потіху й радість, крім мого сина Ярослава, лишиться в Перемішлі на віки вічні ваш духовний батько, владика Григорій і його наслідники як посередник між мною й всім моім народом.

Зібрані перемішляни сиділи, мов одубілі, німі. Вони не могли освоїтися з думкою, що князя родина Ростиславичів їх покидає раз назавжди, що вони остануться самі, без князів...

Князь Володимирко, зворушений до глибини душі, почав прощатися з боярами й городськими старшими. Бояри приступали один по одному до князя, цілували його перстеня на руці, у котрій було вмонтовано частину дерева, на яким умер Ісус Христос. Князь потішав старшину народу, що про них не забуде, а в недовгим часі прийде сюди на лови.

По відході городських старшин і боярів приказав князь дружині та отрокам складати своє й державне майно у великі дубові скрині. Ті скрині, оковані в залізо й позамікані на німецькі замки, містили в собі великі скарби й великі запаси грошей, які князь заробив на продажі збіжжя, а ще більше на торгівлі янтаром.**

На торгівлю янтаром князь звертав найбільшу увагу весь час свого князювання в Перемішлі. По янтар виправляв князь цілі валки своїх людей Сяном і Вислою аж над береги Балтійського моря, де міняли наше збіжжя, мед і віск за янтар. Ціна янтару була тоді вища від ціни золота. Ввесь запас янтару перепродавав Володимирко грекам за чудові золоті та срібні вироби, за парчеві матерії й готові гроші. Згромадивши такі багатства, запланував будувати нову столицю всередині своєї держави.

На другий день розставлені в городищах і стороннях сурмачі повідомляли все населення західних окраїн, що князь Володимирко переїхав на княження до города Галича.

* Дворцовий — начальник княжої канцелярії.

** Бурштині; найбільше добували його з Балтійського моря.

Цілий тиждень розлягався голос сурм, рогів і трембґ, почавши від Тилича й Ряшева* і скінчивши на Погоничі й Рогожині, аби увесь народ знав, що його князь Володимирко лишив Перемішль і переїхав з цілим своїм двором на княження до славного города Галича.

IV

Сяноцький тивун, Іван з Лішні, вернувся з Вулича з боярином Львом Сехом додому. Отроки освітлювали їм дорогу смолоскипами. Тому що пора була пізня, їхали бистро один попри другого аж до броду, який був на Глумчу. Тут сповільнили коней і стали величати вуличького соцького, як то він гарно їх прийняв, угостив і уприсмив довгий осінній вечір читанням гарної повісті, з якої вони багато навчилися.

— Гм, як би то гарно було, якби так усі наші бояри й князі проводили час на такій приємній забаві, як «книжне почитаніє». Люди сходились би, любились би більше, помагали би один одному, устали б гризні, сварні, зависть, убивства. Чи не ліпше жити, ніж проливати людську кров задля побільшення волості...

— Правду кажеш, дорогий тивуне й сусіде, але що ж, наші бояри мало ще просвічені божественною наукою Спасителя. Деякі з них тільки з імені звуться християнами, а душі їхні темні. Вони науки Христа Спасителя не знають і не розуміють. Деякі з них — то ще дикі звірі, думають тільки про наживу та як заподіяти горе ближньому, а про християнський обов'язок, про поміч ближньому, про милосердя — нічого не знають.

— Як погано зробили наші загутинські бояри з половчанами**, людьми тихими, спокійними, що від більше як ста літ звикли до нас, до нашої віри й живуть згідно науки Христа. Побудували церкву, підшуквали священика, прийняли нашу мову... Чи то по-християнськи було покрасти насильно їхніх дівчат?... Гм, думаю, що не одна половчанка сама охоче пішла би була за когось з наших, а так, що ж доброго сталося?.. Наші боярчуки зробили нам сором.

— Правду кажете, нема порядку в нас ні між боярами, ні між князями. Одні одних переганяють з волості на волості... Чинять грабежі, убивства, осліплення...

— Якби вони навчилися Божих заповідей і утвердили їх у своїм серці, було б ліпше в нашій Русі. Побачите, колись Господь покарає нас за наші беззаконня... Нашле на нас народ жорстокий, лютий, що його цар Олександр загнав за залізні гори...

— А звідки ж ви знаєте про це, тивуне?

* Тепер ці міста цілковито спольщені.

** Коло Сянока є село Половці, половицька осада, правдоподібно з 1099 року.

— Є така книга, що її читав о. Авакум, як я ще був у Перемишлі при князеві отроком, «Александрія» зветься... Було чого послухати, про які там чуда читалося... Господи!.. В тій книзі читав о. Авакум, що повстане на нас народ лютий, поганий, язичники, зі скісними очима. Вийдуть із-за залізних гір під проводом своїх царів Гога й Магога, залють наш край, ми станемо їхніми рабами, а все за наші гріхи й провини...

— Не дай, Боже, діждати цього.

— Не дай, Боже!

— Знаєте, я дуже журюся про будуччину нашого народу. Я не годе дивитися на ті міжусобиці, на те безправ'я, що діється кругом нас і на цілій необнятій нашій землі...

— Ще в нашій Сянничині є спокій під мудрим правлінням нашого Володимирка. Сильна його рука тримає все в порядку, але як не стало б такого князя, хто знає, що буде...

— Я вірю в це сильно, що йому Бог дасть довге життя, бо він любить Бога, сповняє Його заповіді. Скільки-то він церков побудував у наших князівстві... В самім Перемишлі є вже шість, а скільки в інших городах... Недавно в Спасі* покінчено велику соборну церкву для владики Лілі. А скільки монастирів побудував. Вулицький монастир, Межирідський, Загірський — все він побудував і вивинавав, у Вуличі він примістив о. Василя; він там і соцького настановив, що нас так гарно прийняв і погостив хлібом-сіллю...

— Правду кажете, тивуне, наш соцький дуже чесний і прикладний християнин. Як він у тих святих книгах любується... Він, певне, по жертвував не одну гривну на закупку книги про «Варлаама та Йоасафа».

— А чи завважили ви, як його жінка й дочка прислухувалися «книжному почитанню» через відхилені двері до пекарні... І куховарили, й прислухувалися, про що о. Василь читає.

— Ні, я цього не запримітив.

— А я звернув на це увагу.

— З цього бачу, що вони богоугодні невісти.

— Дочка Горислава виглядає, як ангел у церкві Святого Духа в Сяноці... Притім поважна красуня з неї буде. Тепер ще наполовину дівчак, а виглядає, як пучок троянди, що розцвітається.

— Правда ваша, і я так думаю, але знаєте що? Такі дівчата звичайно дістають лихих чоловіків, не раз останніх лінтяїв.

— Однак ми не бажаємо їй цього. Дай, Боже, щоб росла здорова, на потіху родичам.

Так розговорившись, доїхали обидва приятелі до тербчанського млина, де пристанули й почали прощатися.

* В Спасі коло Ст. Самбора був колись Василянський монастир. Засновано його там ще в монгольських часах.

Тоді й почули голос трембіги, що доходив до них із сянницької сторожні.

— Ого, а це що таке? — скрикнули обидва приятелі разом.

— Ов-ва, — відозвався боярин Сех.

— Що це може значити? — відозвався здивований тивун.

Приятелі зупинились і слухали, бо почули другий голос сильного рога, аж із «Солоної Гори».

— Мусіло щось дуже важне статися в Перемишлі.

— Ба, але що? Це дивне. Цікаво.

— Гм, ми тут, у тій глуші, нічого не дізнаємось. Такого голосу я не чув ще ні разу. Ні сумний, ні веселий. Дивне...

— Наганяймо скоріше коней, до Сянока вже недалеко. Там довідаємося про все.

— Щось там мусіло дуже важне статися, коли князь казав тивунами розносити вісті по краю.

Ілько Сех не вступав уже до хати, але разом з тивуном поїхав до сянницького замку, щоб довідатися, що таке в Перемишлі сталось. Підігнавши коней, за якої півгодини були в Сяноці на замку.

Тивун подав гасло, й замковий міст опустили. Обидва приятелі заїхали на дитинець.*

— Є хто з Перемишля? — запитав тивун сторожа.

— Є вістун.

— Коли приїхав?

— Перед вечором.

— Що привіз цікавого, знаєш чи ні?

— Казав, що князь зі своїм родом покинув Перемишль і переселився на життя до Галича...

У

В Галичі закипіло нове життя. Князь Володимирко поселився поки що в старім дерев'янім теремі, колишній резиденції свого двоюрідного брата, тербовельського князя Івана Васильковича, що княжив недавно в Галичі, де й помер, не лишивши сина. Володимирко, як найближчий родич, зайняв те князівство під свою владу.

Той дерев'яний терем стояв недалеко звалищу римського замку на високій горі між ріками Луквою й Дністром. З тої гори простягається чудовий вид на найдаліші верхи карпатської верховини, на непроглядні подільські яри, бо звідси срібними стрічками в'ються Дністер, Луква, Лімниця та інші ріки. Тут душа радіє, тут на кожнім кроці кипить життя в природі й між людьми. Боже Всевишній, як тут весело, як тут радісно! Ти сотворив тут рай на землі. Знав князь, де шукати місця на нову столицю для великої держави.

Для себе й свого сина Ярослава наказав князь Володимирко будувати новий просторий терем із каміння, подібний до царгородської цісарської палати, яку він бачив під час весілля своєї сестри

* Дитинець — замкове подвір'я.

Ірини, що вийшла заміж за візантійського наслідника престолу Ісаака Комнева.

Новий терем саме будували на місці римського замку. Побіч терему станула величава камінна церква Пресвятої Богородиці, получена хідником із княжим замком. До будови терему й церкви спрорядував князь з Греції славних архітекторів і митців, яких припоручив імператор.

Князь Володимирко не жалів матеріальних засобів, щоб здвинути величаві будівлі, достойні великого князівства. Він відчинив свої наповнені скрині, які привіз із Перемишля, тож в Галичі закипіла робота! Чужосторонні майстри, переважно греки й болгарі, наглядали над обстежуванням дерева та оброблюванням каміння, яке доставляли карпатські гори та яруги. Мармур привозили з Греції. Населення звозило дерев'яні бруси* й камінні обтеси. Смерди** заробляли при доставі вапна з городів Миколаєва, Щирця й Горodka. Міщани возили пісок і воду бочками з ріки. В карпатських горах настав великий рух, закипіло життя. Столітні тиби й дуби затремтіли на вид острюх топорів і сокир і під їхніми ударами повалилися на землю. Всюди чути накликування й гоїкання робочого народу. В старім княжім теремі звивалися весь день урядовці й робітники, неначе в якомусь муравльському. То приймали там до роботи людей, то виплачували за роботу гроші. Куховари приготували у великих казанах страви для грецьких майстрів, у других — для працюючих людей.

Князь Володимирко всюди чинний, завсіди веселий і жвавий. Від вчасного ранку до пізнього вечора на ногах. Коли піхотою, коли на коні перебігав з місця на місце, всюди захоплював людей до роботи. Де станув, прислухувався, незауважений, що люди говорять, чи наракають на керівників будови, чи хвалять роботу. Час від часу приставав до грецьких митців, придивлявся, як вони майстерно обстежують бруси, як виковують обличчя святих, як мертвий камінь уміють оживити, надихнути його якоюсь думкою. Він придивлявся, як з дня на день росте будівля терему й величавого Божого храму.

Душа його раділа, як побачив накриту вежу свого замку й позолочену копулу храму Пресвятої Богородиці. Звертав він також увагу на деяких ливних робітників, що пленталися один поза одного. Такого зараз питав: «А що ти нині зробиш, приятелю? Покажи свою роботу. Чим ти похвалишся?»

Від весни до пізньої осені мури були викінчені, накриті; спочивали через зиму, щоб на другу весну запишатися артистичним викінченням.

За прикладом князя пішло декілька багатих бояр, що почали й

* Обтеси, приготовані для будови, відповідного розміру куски дерева.

** Смерди — селяни, найнижча верства мешканців князівства.

для себе будувати гарні палати на взір палат грецьких фанаріотів,* що час від часу заглядали в наші сторони й нав'язували з Галичем торговельні взаємини.

Приглянувшись до тутешніх відносин і побачивши в розлогих княжих лісах та земельних плодах багатства, відразу своїм бистрим оком оцінили, які пороблять на галичанах інтереси...

В недовгій часі синдикат грецьких фанаріотів замовив собі в князя тисового матеріалу на сто кораблів, за що заплатив велику суму грошей. Зрубаний ліс обтесали місцеві теслі, пов'язали у великанські дараби й спустили Дністром і Прутом до берегів Чорного моря, а там дали перевезти той матеріал до Царгорода.

Ввійшовши в торговельні зв'язки з візантійським світом, Галич розрісся за кілька літ у великий город. На обидвох берегах Дністра побудовано пристань для торговельних кораблів, які постійно пропливали доли й гори рікою.

Кораблі з Греції привозили чудові вироби з золота, срібла та парчі, дорогі вироби з алібастру, мармуру тощо. З Галича вивозили до Греції збіжжя, льон, шкіри, віск, мед, дерево...

Тисячі рук мали зарібок то в лісовому, то в домашньому промислі, то при будові величавих палат для розбагатілих галицьких вельмож.

Галич обвів Володимирко грубим кам'яним муром, а щоб його обійти, треба було п'ять годин ходу.

Слава Галича росла далеко й широко так, що деякі сусіди почали завидувати Володимиркові.

За кілька літ свого правління в Галичі зачав будувати Володимирко для себе другу лігню столицю, Малий Галич, при вході двох рік до Дунаю, недалеко Чорного моря. Малий Галич мав бути тим осередковим пунктом, щоб зв'язати Галич із Царгородом. Тут мала бути головна пристань для кораблів, що пливли в різні сторони. Тут, на приказ князя, галичани почали розвивати торгівлю рибою, деревом і збіжжям.

Німецький імператор, довідавшись, що Володимирко так гарно урядкував свою державу, через котру найбільшій і найкоротшій дорозі з Регенсбурга або Праги до Царгорода, Багдада і взагалі до чарівного Орієнту, прислав до Галича послів, щоб нав'язати з нами торговельні взаємини.

Цісар Конрад III, якому не вдавсь другий Хрестоносний похід, проведений ним через Угорщину до Святої Землі, жалкував дуже, що не попровадив його через наші землі й Чорне море.

Так само й чеський король Володислав II поспішив скоро заключити з Володимирком торговельну умову, в якій забезпечив собі великі привілеї для своїх товарів.

* Багаті грецькі торговельники, мешканці стамбульського передмістя Фанар, що мали визначні становища в турецькій державі.

Задля такої гарно й мудро веденої державної господарки князя скарбниця багачувалася з дня на день.

Тому-то князь Володимирко міг собі дозволити на нову будову таких величавих палат і хмарів, якими тоді не міг вже поведичатися навіть старий Київ, ні Чернігів...

VI

Сяноцький тивун встав наступного дня рано, як звичайно, і пішов з биричами* та отроками оглянути княжі клуні й державні кладівки.

Сьогодні мав розпочати відбір княжого полюдія, тобто державної данини.

Якраз були визначені села: Дубрівка, Чергежне, Теречча, Сагорів, Половці та Юрїївці.

Села ті платили полюдіє льоном, і якраз кільканадцять підвод приїхало раненько й задержалося перед замком, до якого стяганий міст ще не був наладнаний.

Смерди станули перед мостом, позлізали з возів, зачали тріскати з бичів на знак, щоб їм відчинили браму й наладнали рухомий міст.

Княжі отроки, почувши тріск бичів, відчинили брами, наладнали рухомий міст і впустили вози на замковий дитинець.

Тивун із биричами підійшов до возів, придивився уважно людям, оглянув привезене добро й почав відбирати полюдіє.

Робота йшла жваво, й при тому всі весело жартували. Смерди подавали гарні, як золото, повісма льону, а биричі числили в'язанки по в'язанках і укладали їх у клунях. Як одне село зложило свою повинність, биричі заглядали до карбованих реєстрів, чи справедливо, по припису віддана княжа належність.

Опорожені вози виїжджали за браму, а на їхнє місце заїжджали інші. Робота ця відбувалася справно майже до самого вечора. Надужиття не було жадного, повинність віддавали добровільно та охоче. Згадані села розуміли свої обов'язки супроти держави.

Не так було в дальше віддалених від города селах. Биричі мусили їздити зі зводом озброєних отроків і змушувати силою населення, щоб здавало княжу повинність. Ще гірше йшов відбір полюдія шкірами й зерном. До сіл Одрехової, Токарні, Сіяяви, Пулав, Карликова, Липівця та інших вислано кінних післанців, які, трубуючи, сповіщали, що приїхали по збір шкур. Щойно на настирливе домагання кінних післанців збрала сільська старшина данину й відвозила на сяніцький замок. Полюдіє, плачене збіжжям, звозили інколи дарабами Сяном та Ославою.

Найтяжче було зібрати боргне від древолазів.** Ті лісні проми-

* Биричі — скарбові урядовці, княжі тайні агенти.

** Бджоларі, що по лісах на деревах мали вулі.

словці жили звичайно у високих горах, промишляли дикими боргями,* часто переносилися з місця на місце. Віск і мед продавали заграничним купцям, які з'їжджалися на славі сяніцькі ярмарки. З древолазами треба було входити в добровільні умови й вимінювати в них віск і мед за збіжжя. До древолазів мусив тивун посилати метких людей, які вміли винайти їхні криївки, де вони тримали запаси воску й меду. Деякі подальші гірські оселі не вспіли на час звестти полюдія, бо в них збір хлібів відбувається щойно восени. Тоді тивун іменем князя назначував час і місце збору данин, по котрі вибирався сам зі своїм почотом у найдальші закутини лемківської землі.

Віздз такий бував завжди веселий. Тивун запрошував тоді знатніших боярів, сусідів з жінками й дітьми, щобі бодай раз у рік побачитися з людьми, поговорити з ними, повеселитися.

Цього року запрошений був соцький Іларій із жінкою й донькою Гориславою. Ціле товариство сіло на вистелені сани. На інших саях посідали озброєні отроки й по м'якенькім снігу поїхали збирати полюдіє.

День був погідний, морозний, сонце світило ясно, але не гріло. Мужчини, окутані в ведмежі кожухи, жінки в лисячі опанчі, отроки в баранячі півшубки, весело тріскали з бичів, їхали чвалом, серед реготу та співу лемківських пісень до іванчепільського** вірника*** по полюдіє.

VII

Могутній розцвіт Галицької держави не подобався в тих часах нашим сусідам, західним, полудневим, а навіть північним і східним своякам князя Володимирка, що походили з того самого княжого роду. Согні барж, кораблів і лодок, що під княжим чи державним знаменом плавали Дністром і Чорним морем, кололи в очі всіх. Вони привозили всяке добро з південних країв, як золотом і сріблом мережані матерії, в які одягалися розбагатілі бояри та галицьке міщанство. Княжі й боярські пивниці були повні дорогих грецьких вин, а кладівки були повні полудневих овочів, фіг, гранат, дактилів, помаранч тощо. Княжа каса наповнювалася з дня на день золотом та сріблом. Княжий замок блистів від дорогої посуду. Народ жив у достатках. Це була одинока в тому часі держава в Європі, в котрій не було бідних, ніхто не нарікав на гніт, на данини. Мануїл, цар у Візантійській державі, дорожив приязню свого свата так, що, крім

* Борти — круглої форми вулі, що були в пнях дерева.

** Іванчеполє, колись українська оселя, нині Івоніч, польське купелеве містечко.

*** Повірений урядовець в княжих ділах.

родинних зв'язків, заключив із ним зачіпно-відпорний союз. В доказ цієї приязні цесарева Ірина казала зробити для свого брата золотоківаний престіл, який привезло до Галича особне посольство. За приязн'ю з князем Володимирком почали побиватися також деякі східні володарі, як державці Багдада і Трапезунта для нав'язання торговельних зв'язків, бо їм дуже смакував хліб із подільської пшениці, а ще більше подобалося тисове дерево з карпатських гір на будову кораблів.

Тому наші сусіди почали гострити собі на нас зуби й вічно шукати зачіпок. Князь Володимирко, доки не стояв сильно на ногах, виминав усякі зачіпки, а пильнував лише добробуту своєї держави, пильнував щастя підданих.

Він закладав нові городи, розбудовував судна, розвивав торгівлю, надавав купцям різні привілеї й ніколи без користі для себе не вмішувався до чужих справ. Час від часу радився з сином, коли йшлося про прикрасу города на грецький лад. Тоді приїжджав Ярослав з Перемишля й перебував не раз по кілька місяців у Галичі. Батько і син у сердешних розмовах знаходили спільну думку щодо прикрас будівель. Не раз сідали обидва на коней, виїжджали за мури города, аби знайти слабкі місця в його укріпленні. Хотіли зробити Галич ніколи не здобутою кріпостю.

У способі переведення намічених проектів в діло обидва в де-чому різнилися. Володимирко, більш говіркий і скорий, хотів, щоб майстрам все під рукою горіло. Ярослав, більш розважний і обережний, не міг ганти відразу планів свого «многоглаголивого» батька: вичікував, аж той охолоне з першого захоплення, тоді піддавав свій проект.

Батько, побачивши, що син має слушність, годився на його погляди. Радів у душі, що Господь дав йому мудрого сина, тому звільнив його з перемиського намісництва і тримав при собі в Галичі. Раз обидва зробили довшу прогулку, об'їхали на конях більшу частину держави, заглядали до всіх городів, цікавилися, як там живе народ... В часі такої поїздки придивлялися обидва будівничі нашої держави до роботи своїх урядовців, переконувалися, чи не кривдять вони народ, чи не накладають більших данин, як наказав князь. Перевірили пограничну сторожу, чи виконує свої обов'язки, придивлялися до праці селян, чи своєчасно орють та збирають плоди землі, чи вміло їх зберігають. Всюди, де треба було, князь особисто робив людям суд на місці. Така невсипуща праця перших будівничих нашої держави піднесла впродовж одного десятка літ Галицьке князівство дуже високо.

Це не було всмак київському великому князеві Всеволодові Ольговичу, відвічному противникові наших «ізгоїв» — князів Ростиславичів, що то почали так скоро поростати в пір'я.

Нещастям Києва була часта зміна престолу. Різні претенденти з двох сильно розроджених княжих ліній Ольговичів і Мономахо-

вичів хотіли бути великими князями, хотіли панувати в Києві. Не один із тих честолюбців на підставі нещасливого права сеньйорату хапався не раз різних підступів, щоб з Києва вигнати свого суперника й самому засісти на великокняжій престолі. Однак по кількох місяцях той щасливець утікав з Києва перед іншим, сильнішим суперником. Тоді кожний забирав із великокняжого терему з собою все, що цінніше, залишаючи не раз противникові голі стіни. А новоприбулий такий «великий князь» брався не раз за просту грабж своїх підданих, від чого населення дуже терпіло. Тому в половині XII століття деякі розважніші люди почали виходити з Києва, шукаючи собі інших, щасливіших осідків. Дехто виносився на Суздаль, заманений тамошніми князями опікою на спокійне життя, дехто виїжджав до Великого Новгороду, де під охороною тамошніх законів міг свobodно торгувати. Проте найбільше переїжджали люди до розцвітаючого Галича під сильну руку князя Володимирка, де могли спокійно жити й дороблятися мирним трудом.

Добившись великокняжого престолу, Всеволод Ольгович почав переносити князів із уділу на уділ. Таким способом переніс волинського князя Ізяслава Мстиславича (Мономаховича) до Переяслава, а свого сина Святослава настановив на Волині. Ця переміна не сподобалася Володимиркові тому, що не хотів мати в сусідстві князя з лінії непосидючих Ольговичів. А що переговори, започатковані в тій цілі, не довели ні до чого, настала між ними війна.

І знову між своїми настала війна. Великий князь Всеволод добре бачив, що Володимирко росте понад силу, що держава його прибирає на могутності й добробуті, при чому становище Всеволода блідне. Отож хотів конечного свого «підручного» князя, до того ж «ізгоя», приборкати, упокорити, відібрати йому деякі уділи, а передусім відсунути від моря. В тій цілі змобілізував проти Володимирка усіх підчинених собі князів, сам став на чолі того союзу й виповів Володимиркові війну. На поклик великого князя Всеволода стали його два брати, князі Ігор і Святослав, син його Святослав, князь Володимир Давидович, князі Борис і Гліб Володковичі, князь Ростислав Глібович, намовив також відвічних противників Ольговичів — князів Вячеслава та Ізяслава Мономаховичів, князя Ростислава Мстиславича, накінець свого зятя, польського князя Владислава Болеславича краківського. Словом, ціла тодішня Русь і Польща завзялися на будівничого держави — Володимирка! Щоб цілком його знищити, відправив великий князь Всеволод князя Ізяслава Давидовича в степи призвати на поміч диких половців. Така велика сила вирушила зі сходу, півночі й заходу в землі Галицького князівства й розтаборилась по лівій стороні ріки Серету, вище Теребовлі. Будівничий Галицької держави зайшов дорогою своїм противникам і отаборився по правій стороні Серету, приклавши собі на допомогу полк свого тестя, угорського короля Белі. Це було щось жахливе дивитися, як сини того самого народу зі-

йшлися з широким просторів української землі, щоб себе взаємно вбивати...

Один тиждень війська стояли проти себе й не мали відваги зачіпати один одного. Якось глибоко укрита на дні душі князів і воїв іскра не дозволила розливати братню кров. Великий князь Всеволод, сідоглавий, найстарший віком князь, батько всіх наших князів, схаменився... З його намови союзні князі послали послів до Володимирка, щоб упокорився перед великим князем, приїхав до нього й зложив йому поклін як свому зверхникові.

Володимирко довго роздумував над цією пропозицією. Час від часу м'якнув, як віск. Жаль було йому проливати кров рідного брата. Замкнувся у своїм шатрі й довго-довго думав. Йому жаль стало його невипущеної праці, котру сусіди хочуть за одним замахом меча зніщити, замінити в румовища його цвітучі міста й села. Йому жаль було крові кожного отрока, кожного вояка, що можуть прислужитися державі. В кінці роздумів згадав долю рідного стрийка князя Василька Теребовельського, що так легкодушно повірив своє життя своїм рідним, і вони його осліпили.

— Не смію! Не можу повірити свого життя великому князеві, до котрого не маю довір'я! Не лишу своєї держави на поталу долі!

Це сказавши, вийшов з намету до послів великого князя Всеволода і рішуче заявив:

— Того всього не хочу й слухати, ні видіти та не хочу їхати поклонитися йому.

Рішено.

Вороги стояли проти себе знову цілий тиждень, і жодна сторона не хотіла другої зачпати. Одні й другі болялися переправи через Серет, щоб не бути переможеними. Врешті Володимирко рішився заманити противника в Гологори й там на «Рожнім Полі» звести бій, маючи за собою сильно укріплений Звенигород, опісля Галич і Перемишль. Тому посував свої полки до джерел Серету, в Гологори, а за ним рівномірно посувалися противники. Великий князь Всеволод не міг прийняти битви між горами, тиснув Володимирка на захід, поза «Рожне Поле».

В той час приніс великому князеві вістку князь Ізяслав Давидович, що прийшов з нанятими половцями, що по дорозі здобули городи Володимирка — Ушицю і Микулин.

Довідавшись про те, Володимирко посунувся далі на захід, майже до стін самого Звенигорода, і там рішився звести битву зі своїм противником, тим більше що його військо, на чолі котрого йшов сяницький полк під проводом улицького соцького Іларіона, закривала болотиста річка Білка й тиністі багна, за ними був сильно укріплений город Звенигород з двотисячною залогою. Перед ними тягнулися високі гори, що їх мусили зайняти військо противника, які не привикли битися в гористій околиці.

Великий князь наказав своїм полкам поставити вночі гати* й по них перейти болота, обійти галичан бічним ходом і вдарити на їх зади. Таким способом заволодів узгір'ями Давидова, Шоломиї й Черепина та перетяв галицьким полкам зв'язок із Галичем та Перемшлем.

Галичани затривожилися. Огорнула їх зневіра. Все втрачене, пропала наша праця...

— Рятуй нас, князю, знищай увесь наш і твій доробок, «ми тут стоїмо, а вони візьмуть наших жінок»,** — казали бояри.

Князь Володимирко був свідомий зі свого важкого положення. Жаль йому стало своєї праці, жаль цвітучого Галича, тим більше що працю свою уважав ще незакінченою.

Думав, що ліпше... Чи непевний вислід меча, чи хитрістю побити свого противника, що ждав тільки поклону й узнання своєї зверхності як вітця.

Володимирко довго вночі думав і постановив рано осягнути своєю ціль.

Раннім ранком післав свого улюбленого друга, боярина Тимофієвича, до брата великого князя Ігоря з тим, що Володимирко не хоче проливати братньої крові й покорається великому князеві. За те Володимирко обіцяв Ігореві допомогти йому по смерті Всеволода за-сісти на великокняжому престолі в Києві.

Великий князь, непевний воєнного вислуду, пристав на проект свого брата Ігоря під тою умовою, що Володимирко заплатить йому тисячу чотирисот гривень срібла як зворот його воєнних видагків.

Князь Володимирко погодився на ті умови, і такою хитрістю він забезпечив своїм підданним спокій.

VIII

Сонце западало за високі бори, коли тивунська валка стала в іванчепільським дворищі вірника Лавра Соболя. Знаний з веселої владі княжий вірник Лавро вийшов привітати дорогих гостей. За господарем повиходили з хати зібрані в нього сусіди. Вийшов також знайй нам монах о. Василь, що тепер читав в іванчепільському дворищі нову цікаву повість «Александрія».

— Вітаємо, вітаємо господина намісника і вас, дорогі гості, про-симо до господи. «Гість в дім — Бог в дім», — сказав, сміючись вірник Лавро.

— Ну, як же вам тут ведеться в тім Іванчеполі, дорогий вірнику? Давно я вас бачив у себе в Сяноці.

— Праця, господине наміснику, коло княжого добра приковує чоловіка до місця. Не можна рушитися з дому. Зате мої склади й

* Гати — кладки, плоти.

** Згідно з «Пат. Літописом».

кладівки повні, можу повеличатися. Буде для князя, буде для вас, наміснику, буде для биричів.

— А може, ви забагато обдираєте своїх лемків?

— Борони Господи! Зрештою, маєте княже право провірити мою працю, заглядайте в кожний куток повіреної мені округи й переконайтеся... Я буду дуже вдволенений, щоб ви «погварили» з моїми лемками, котрих я дуже шаную за їх тверду душу, за любов до нашої святої віри, до нашої держави і князя.

— Тішуща дуже, дорогий вірнику, доповім князеві й попрошу його, щоб сам колись переконався, бо й я лемків знаю не віднини й дуже їх люблю за їх тверду вдачу. А як там вони границь пильнують?

— Стережуть, як ока в голові. Ніякий ліховина, ні маляр не сміє нам кривди зробити.

— Я дуже радий, мій чесний вірнику, і кажу вам, що по дорозі оглянув ваше село Вороблик і застав там великий порядок. Як усюди у вас такий порядок, то лемки горою над усіма русичами. Але бачу у вас нині багато гостей, бачу й отця Василя, певно, читає якусь гарну повість?

— Так. Угадали. Саме читає «Александрію». Варто послухати.

— Знаю, знаю, я вже раз прослухав цілу «Александрію» в Перемішлі, як служив ще соцьким на княжому дворі.

В обширній гриниці зробилося весело й гамірно. Зібрані бояри зі своїми родинами вітали тивуна, як рідного батька. Розмовляли про державні справи, питалися за князя Володимирка, чи не вибирається до них, в сяніцькі ліси, на лови по тій дивній війні, що відбулася без війни...

— Ха-ха! Це дійсно була війна без війни, — зареготався вулицький соцький Іларій, що був на тій війні, заслужився й зістав тивуном.

— Дай, Боже, сто літ прожити нашому князеві, ото чоловік! Він скоріше пожртвує свої маєтки, ніж життя одної людини.

— Дай йому, Боже, щасливого панування, — загули зібрані.

— А що чувати на нашім Дукольським проваллі? — запитав тивун.

— Це вже не моя округа, господине, але чую, що там великий рух, часто вештаються угорські розбишаки.

— Гм, пощо вони до нас пхаються?

— Скуповують коней у наших смердів, але більше крадуть, як купують, так що наші смерди аж до мене заносять на них скарги. Я думаю, що від угорського Бескиду треба нам зміцнити пограничну сторожу, особливо ж коло Дукольського провалля.

— Гм, а нащо їм так багато коней? Чи не думає король Гейза про яку затію?

— Угорці різно говорять. Одні кажуть, що підуть на греків, інші — що на нас.

— Та-ак кажуть? Гм-гм, — повторив тивун протяжно й трохи задумався.

Всі гості подивилися на тивуна й помалу замовкли. В гриниці зробилося тихіше, всі про щось думали...

В тій хвилі о. Василь розложив книгу й зачав читати «Александрію»:

«Отгоди пішов Олександр на северні сторони, тобто на північні. Йшов через різні ліси, через різні луки, через многі й розливи ріки. І там у тих сторонах зустрічав страшних диких людей, одних з трьома головами і шести руками, і таких, що половина кінь, а половина чоловік, сильні й дужі, а голі, із лука добре стріляють і влучно. І тим людям на ймення інокетаври. Тих Олександр брав у вої. Інші люди мали собачі голови, і гавкають, а їхні жони покриті щетиною».

— Господи Боже! — скрикнуло декілька бояр. — Жони покриті щетиною...

— Ха-ха-ха, — засміявся тивун на ціле горло і сказав: — Не дуже приємна така жона, правда, вірнику?

— Ха-ха-ха, — засміялося все товариство.

— Якщо таку жінку цілувати, то вона поколе чоловіка, — сказав боярин Петро з Синави.

— Ха-ха-ха, — засміялися знову всі гості.

— А мусите знати, — продовжував тивун, — що Олександра не чіпалася ніяка стріла, кожна відскакувала від його тіла. Він тільки в одне місце міг би бути ранений, але ніхто не знав у котре. Тільки один його вірний слуга знав, але якщо б сказав, то умер би.

— Господи Боже, що за чуда на світі були, — здивувався боярин Павло з Зиндранови.

Як зібрані пояснювали собі так воєнні подвиги царя Олександра, перериваючи отцеві Василеві читання, під викнами вірничого дворища щось задууділо.

Всі звернулися поглядом до вікна й побачили на конях якихось їдців, що питали дороги.

Господар з тивуном і кількома боярами вийшли надвір подивитися, хто би то такий міг бути.

— Чи туди дорога на угорські ворота?

— Так, туди, просто на Дуклю, відтак на останній наш город Тилич, а там і границя. А що ж ви за одні?

І посли відповіли:

— Ми посольство від великого київського князя до угорського двора.

— А, як так, то прошу вас до господи відпочити по такій далекій дорозі.

Вершники трохи задумалися й переглянулися.

— Просимо вас, чесні посли, відпочити трохи у скромного вірника. «Гість в дім — Бог в дім».

Іздіці позлізали з коней, били себе руками по плечах з перемерзнення, відтак подалися за господарем до світлиці, в котрій зробилося тепер ще гамірніше.

Прибулі віталися й познайомилися. Тивун по одягу пізнав, що два з-поміж них якісь достойники. З розмови з ними узнав, що один із них це князь Іванко Ростиславич Звенигородський, а другий — наймолодший брат великого князя Володимир, їде на Угорщину в святи. Обидвох княжичів тивун представив зібраним. Незабаром господар відчинив двері до другої світлиці, де були заставлені до вечері столи. Туди перейшли всі гості. На заставлених столах стояли горшки з пареним молоком. На інших нарізани цілі гори пшеничних кнущів. В глиняних чанах* стояв мед, на яворових тарілках масло, на кленових — овечий сир.

— Просимо дорогих гостей споживати Божі дари, — сказала вірникова жінка, низенька й присадкувата боярина, убрана в лемківським народнім одягу, з багатим намистом на грудях. — Чим хата багата, тим і рада. Отче Василю, благословіть Божі дари.

Отець Василь став коло покуття, поблагословив Божі дари й сів на вказаному місці. Біля нього, на першому місці, посідали обидва княжичі, коло них тивун як намісник князя Володимирка, відтак вулицький соцький, якого князь по останній війні найменував ти-сяцьким, далі сусіди, бояри, відтак молодіж та жінки, які прислухувалися до розмови старших. Гостям поналивали до глиняних глечиків гарячого молока, відтак подавали посмаровані маслом і овечим сиром кнущі.

Спочатку панувала помітна тиша, що нагадувала поганські тризни, на яких вірили, що між учасниками пересуваються померлі душі предків, щоб також поживитися при спільній трапезі. Поволі гості розвеселилися. Молоді лицарі оповідали свої пригоди, з чого молодць реготалася. Князь Іванко сипав дотепами, а час від часу дивився на дівчат, особливо на Гориславу, яка відразу, як лише переступив поріг хати іванчепільського вірника, впала йому в око. За якийсь час господиня подала на великих букових підносах чимало смаженої риби, а господар приніс два великі ковші питного меду.

Гості розвеселилися в теплій хаті. Бавилися дуже весело, завдали собі до розв'язки цікаві загадки, що їх, мов із рукава, видумував князь Іванко, а дівчата найбільше мозолилися, щоб відгадати. Рішили, що котра відгадає, вибере собі того молодця, що дає загадку, до танцю.

— Ану, хто вгадає? — спитав князь Іванко. — Їде лісом — не шестить, їде водою — не плюскотить.

— Птах, — вирвався один із боярів, сусід вірника.

— Або птах їде коли водою?

— Риба, — сказав тивун.
— Та де риба; або риба їде лісом?
— Човен, — сказав вірник.
— Як човен; або човен їде лісом?
— Не можемо вгадати...
— Ну, хто скаже? — запитав ще раз князь Іванко. — Їде лісом — не шестить, їде водою — не плюскотить.

В гридниці стало тихо, всі похилили голови й передумували, щоб угадати.

По хвилі з дівочого кутика далося чути слово:

— Місяць.

— А-а-а! Вгадала, вгадала! — крикнув княжич Іванко. — Вгадала, бо місяць їде лісом — не шестить, а як їде водою — не плюскотить. От, за це мушу ту дівчину поцілувати.

І почав зближатися до кутика, де сиділа Горислава. Дівчата підняли крик, як гуси, обступили Гориславу, а вона, сміючись, нібито ховалася в найдальшій куттик хати, але по її очах було видно, що не дуже-то була би боронилася від князя Іванка, але не лицювало їй не боронитися.

— Потанцюємо, потанцюємо, — закричали гурмою всі й зачали вставати із-за стола. Отець Василь відмовив коротку молитву, і всі подякували за хліб-сіль. Молодь перейшла до світлиці, де завела забави й танці. Бояри посідали собі на лавах під стінами, господар доносив їм меду, а вони тягнули помаленьку зі своїх кухликів.

Горислава перетанцювала з княжичем Іванком, за ними пішли інші молоді пари. Відтак заточили круг і бавилися у вінець. Розпочала Горислава, що від неї княжич Іванко не відступав. Під час «вінця» кожна дівчиця старалася кинути вінцем так, щоб любий її хлопець міг його зловити й з нею під ручне ярмо перетанцювати. Всі звернули увагу на те, що скільки разів кинула вінець Горислава, зловив його княжич Іванко, а танцюючи з нею попід ручне ярмо, не спускав з неї ока, шепотів їй щось до вуха, врешті заявив їй, що коли вертатиме з Угорщини, вступить до хати її родичів у Вулиці та викраде її.

— Мене? Де ж би я дала викрастися. Я ж умію з лука стріляти. Я ж не така слаба, княже. Я й мечем потраплю володіти.

— Хто ж тебе цього навчив?

— Батько мене вчить, я й на лови їжджу з батьком, риби ловлю...

— Ото раз дівчиця! Такої я ще не бачив ніде, аж тут у сянських воротах. Я зробив би тебе начальницею військового полку в своїх князівстві.

— Дякую за честь. Так високо про себе я не думаю. Вчить мене батько володіти мечем і луком, щоб колись, як знайде потреба, оборонити себе.

* Чани — невеличкі збаночки.

При цих словах Горислави запіяли когути...

Почувши це, київське посольство подякувало за хліб-сіль, посилаючи на випочатих коней й при блиску повнолицього місяця від'їхало в дальшу дорогу.

— До побачення навесні у Вулиці, — і княжич Іванко при прощанні з Гориславою щось шепнув їй до вуха. Вона склонила легенько від засоромлене лице на груди й, подаючи йому руку, шепотом відповіла:

— До побачення...

IX

Князь Володимирко справляв посвячення нововибудованої палати, що до неї перебрався в надвечір'я Покрови Пресвятої Богородиці.

Величавий терем збудований був у чисто візантійському стилі, на взір царгородської імператорської палати. Досередині палати вела золота брама у вигляді царських воріт, прикрашена слоновою кісткою з китицями позолоченого винограду. Палата покрита була золоченою копулою, яка опиралася на мармуровій колонаді, над котрою підіймалося сине небо, закосичене золотими зорями.

Нутро колонади займала княжа престольна, де відбувалися вроді чисті прийняття різних достойників, чужосторонніх послів, бояр. Під східною стіною престольної стояв золотокований престіл, дарунок царгородського двора. З того престолу князь виголошував державні розпорядки, тут відбував також суди. Стіни були розмальовані картинами всевітньої історії, як побідою Олександра Великого над Дарієм, збуренням Єрусалиму, далі хрещенням киян і в'їздом цесаря Юстиніана до св. Софії. На незамальованих місцях стін були княжі щити, рогатини, луки, шоломи й всяка лицарська зброя. Під стінами за колонадою стояли дубові, застелені килимами лави, а на середині в кількох рядах стояли короткі лавочки.

На посвячення свої палати запросив князь свою дружину, вище духовенство, велику силу бояр, міщанство й представників смердів. З чужосторонніх гостей прибув представник візантійського цесаря, прибули грецькі фанаріоти, прибули деякі польські князі, Володимиркові кривняки. Далі прибули волинські, чернігівські та персявські князі з дітьми й жінками. Всі гості подивлялись красу княжого терему, розріст Галича, його величаві церкви й палати галицьких вельмож. В князеві Володимирку пізнали велику людину, що живе й працює для добра свого князівства, пізнали в ньому прикладного і здібного володаря.

Над усе сподобався їм також молодий князь Ярослав, пристійний і скромний молодець, невідступний помічник батька як у будові

держави, так і під час прийому гостей. Він для кожного гостя мав при привітанні ласкаве слово, всіх умів забавити, чим з'єднав собі загальне признання.

На посвячення прибули також обидва владки, перемиський і галицький. Царгородський патріарх вислав свого заступника, адрианопільського митрополита Никифора, що правив торжественну Службу Божу в товаристві обидвох наших владик. Проповідь мав перемиський єпископ Григорій на тему: «Господи, силою Твоєю возвеселиться цар!» В ній звернув увагу на величаві заслуги князя Володимирка, порівняв його з цесарем Юстиніаном.

По Богослуженні запрошені гості перейшли в престольну грідницю. Князь Володимирко, убраний в інсигнії княжчої влади, засів на золотокочованім престолі, окружений дружиною, боярами, владиками й начальниками приказів, сказав до зібраних гостей, що по березі заповнили терем, престольну промову. І залунали княжі слова:

— Дорогі браття, дружино й ви, достойні гості! Я тішуся дуже, гості, в моїй новій столиці, Галичі, що невиспуючо працює моїх підданих видвинувся на перше місце між моїми всіма городами. Завдяки своєму осередковому положенню він став столицею всіх трьох сполучених князівств — Перемиського, Звенигородського і Тербовельського. Завдяки положенню над судоходною рікою промрував собі Галич вікно в далекий світ, бо запанував над берегами Чорного моря, заволодів гирлом Дунаю. Жителі Галича нав'язали торговельні зв'язки з Візантійською державою, а через них із франками та іншими народами. Завдяки їхній невиспуючій праці вони добилися значних маєтків, яких, сподіваюсь, уживуть не лише на добро своє, а й на загальне добро, на добро держави та на хвалу Господню.

По промові князя Володимирка наступила хвилина вродічного посвячення нового княжого терему, після чого відбулася спільна трапеза, до якої засіли всі княжі гості. Отроки відчинили всі грідниці, які заповнилися прибулими гістьми. Перші місця зайняли висланник імператора й відпоручник патріарха, між якими сидів князь Володимирко. По одній і другій стороні засіли запрошені княжата угорські, польські та українські, далі бояри, княжа дружина та начальники приказів. В дальших кімнатах гостилися представники міщанства, купецтва й кметів. Княжич Ярослав сповняв обов'язки господаря.

Гостина була величавою. Найперше подано український борщ, зварений на всіх родах дикого й домашнього м'яса, запрошений їнцями голубів, пантарок і курей. До борщу подано з шпеничної разової муки киші з сиром, печені на маслі. Опісля подали в дерев'яних полумисках смажену рибу. Риб довели рибалки з Малоого Галича, що хотіли тим чином показати князеві вдячність за надані їм права. Одну велику рибу, ростом, як людина, внесли на окремій посудині. Приправлена була так штудерно, що виглядала, як жива.